

TÉNYEK, JELEK, VALÓSÁG

A GYEREK nem tudja, mikor kezdődött el benne az a kiterjedés. Nem tudja azt sem, mikor kezdődött el ő maga. Csak azt érzi bizonyosnak, hogy az meg ő egyszerre született. De tudható-e, mikor kezdődik el a csönd? Vagy a mozdulatlanság mikor áll be? Biztos, hogy nem a zaj elültével, nem a vad futás csillapultával. Még ideje előtt, jóval korábban. Jóval mélyebben a szívénel, az anyaméhben. A gyerek ezt a *semmit* tudja.

Csodálatos gyermekora lehetett. Mégis, amikor a tizennyolcadik éve felé összegezni kívánta addig élt idejét, s visszafordulva át akarta tekinteni, mint a mogyoródi szőlődombról az alant hullámzó lankákat, gránátok és aknák csapódtak gyermekkorába. Szétröpült az almahegy, a ruháskosárnyi paradicsom meg a tyűkktrecek, a karcagi víztorony lassan s ropogva dőlni kezdett, és leszaggatták a lugasról a kecskecsöcsű szőlő fává vastagodott indázatát. Amit ebből megértett, a lehető legtöbb: mindannak, ami addig volt, el kellett tűnnie. Tudta, szótlánul tudta, miért. Abban élt, aminek el kellett tűnnie, de boldogan. Éppenséggel nem lökött rajta, de utána sem nyúlt. Utálta, mert mindenkit hazugságon kapott benne.

Mégis a részletek brutális örökléttel meg-megrohanják, ráereszkednek azok az éges szagú és füstös gyermekkor szilánkok, fölülről lefelé, ráhullanak, körülveszik őt, elhevernek körülötte; zavarba ejtik felnőtséget, s bár úgy vannak, hogy igazában nincsenek, olykor mégis megelőzik.

Elnyomhatatlan ereje van a gyermekornak, az Ehető, Leleghető Paradicsomkertnek, amit senki sem épít, mégis körülombox bennünket, óriási szőlőfürtöt lenget az orrunk előtt, meg labda nagyságú almákat, s eperfájának a leveleitől folyton árnyékos a sárga csíkos trikónk. Attól sem pusztult ki a Kert, hogy szét akarták rombolni vak, hideg és gyors gránátok, meg géppisztolyos csukaszürkéék, akik fektükben hol a töltés mellett, hol a kukoricagóré mögött féloldalra dőltek. Lehet, hogy a megfeszített gyermekkor föltámadt, s a gyerekre ibolyántúli sugarakat vetett. S vet.

AZ ÚJPESTI PIACON édesanyja, meg a háromszéki Sinka Anna szolgálólány ruháskosárnyi paradicsomot vásárolt. Soha olyan szépet! Vastag bőre pattanásig feszült, vasok szelei között madárcsőr ütötte seb forradásai éktelenkedtek, tűzvörös gyümölcs volt az. A gyerekek valahol a súlyosan ringó kosár mögött lépegetett nagy gondosan. Föltekintve megdöbbenő dolgot látott. A templom huszartornya felől a városháza tetője felé, át a piac fölött, megkoronázva az izzó nyári nappal, tehát szinte láthatatlanul megindult valaki a levegőben, karját kitárva, majd megállt, megfordult, megvillant szorosan tapadó, ezüst térdnadrágja, álltában újra visszaperdült s ment tovább, ment lassú, groteszk, magasra emelt combokkal előre a levegőben. A szemüveges kisfiú elámult, mert nem látta a drótkötelet. A közelében kiabálás hallatszott, mézillattól megittasult darazsak röpködtek. A fehérre sikált ruháskosár, édesanyja széles és szépformájú csipője s magasan mosolygó arca eltűnt valahová. A Piac, csak a piac, ez a rajta átzuhogó áramlás, ez megmaradt. Fönt az égi ember most lépett a tetőre, kifordult a mélység fölé, jobbját fölemelte, meglengette, lent meg kitört az éljenzés.

Valaki elrántotta a gyerek elől a látványt, mint egy mozivásznat. Elnémult, de megnőtt a templomtorony. A fönti fény mélyre világított. Be a szobák sötétjébe, az akácok gyökerei közé, amik barnán, bolyhosan fölvilágosodtak, s be az évek pincéibe. A Piacon azóta tart a nyüzsgés, a megszakíthatatlan fölvo-nulás. A ruháskosár paradicsom a hegyfokról a tengerbe csúszott. Édesanyja kísétált az ég alól; nagyon messzire ment.

A Piacon tartották a Tűzoltógyakorlatot is. Az aranyozott sisaktaréjú tűzoltók fölgyjűjtottak egy benzinnel lelocsolt, emeletes deszkafalat. A bezárt ablakkeretéből pengve röpi ki az üveg. A láng tigrise egyszerre rohant föl a fahomlokzat csúcsáig. Ott méterekkel túllobogott, s csak azután kezdte el alul

falni a farostokat. Sистерgő recsegés hallatszott s tompa moraj. Jött egy szél. Meglódult a tűzszőnyeg, kissé megdőlt a lecövekelt faalkotmány, a tűztest pedig faképnél hagyta. Letépte róla a szél, a magukban lobogó lángok az aszfalt fölött ropogtak. A gyerek a felnőttek előtt állt, a tűz meg olyan robajt csapott, mintha maga a levegő égne, kiszámíthatatlanul, gyors alakváltozással és rosszindulatúan, elfödve az eget, füstöt s bűzt lökve az emberek arcába, elhatalmasodva, vadul, vörösen. Füllasztó levegőtlenység támadt. Iszonyú hőség. Hab spricelt a tűzbe, a gyereket valaki fölkapta és elfutott vele. Ez a pillanat örökre elégette a „tűz, láng, lobogás” szavait. Ha mégis leírja őket, a szavak helyén a lélek ég. Minden, ami éghető, már elégett. Az igazi tűz éghetetlen.

Ezen a Piacon találkozott az első Lánnyal, a Barátjával, a Madárral. A Madár volt közülük a legkegyetlenebb. Talán nyolc éves lehetett a gyerek, és „egy embergyűrű közepén pillantotta meg. Mikor megkérdezett valakit, honnan hozták ide, azt felelte, nem hozták, „a vizek felől érkezett.” A „vizek” nem tengert jelentett, hanem a Dunát. A szigettel szemben, a folyó felé lejtő füves parton tanyáztak az ekhós cigányok, egy jegenye köré kötött, ótváros gebékkel. A szabad tűz paraszában húshulladékok füstölögtek. Kitárt farktollú pulykák hajoltak lassan a parázs fölé, majd hirtelen belekaptak.

„Ült a madár a piaci kör közepén. Ezüstös tolla volt s fekete csőre.” Meg vörösces lila tokája, mely öregesen himbálózott. „Feje, akár egy bronz madáralarc. Egyszer csak megindult a gyerek felé. Bronzcsillag fejét föl szegte s körbe-körbe keringett. Aranypillantása volt.” De az a hang, a gurgulózó, különös, kihívó, elnyújtott hang. Furcsán krúgatott, el-elhallgatott s kotyogott, ahogy szárnyát lustán leeresztve húzta maga mellett a szétaposott gyümölcsök levében. Azóta az igazi ének a gyerekeknek az, ami majdnem elbicsaklik, majdnem zihálásba fullad, mégis villog benne valami árnyékos játék, zeng benne mélyen a torló föld és magasan a hasadó ég. Az igazi ének nem a dallamával, hanem a szakadékaival mérhető. Méltó társa nem a másik ének, hanem a csönd, a halál, az ítélet. Van ege; nem a szivárványos, hanem az utolsó délután aranyos-zöld messzesége, amelyben minden szembejövő lény elfeketül. Vörös ágú fának ligitéből kihallatszik tisztán, élesen s egyszerűen a szentek lázadásának mély, s az alázatosak magas boldogsága. Némán is ének; így ima.

SZEMLÉLJÉTEK AZ EGET. Ne a felszíni kéket, hanem a kékség egymásra simuló rétegeit, vegyéték alaposan szemügyre. Próbáljátok elhatolni addig a határig, ahol a két átmenet feketébe. A fekete titkai nagyobbak a két titkainál. Nézzétek huzamosabb ideig a pirkadat szürkés kékjében a még ki nem hunyt csillagot. S azután hirtelen, mintegy „kizuhanva” a magasságból, dobantva a talajon, éppen földi országotok valóságában erősödjenek meg. *Az ég a földért van.* Befogadja a kutató szem pillantását, majd finoman visszairányít a tarlóra, a kövek közé, az erdőbe, a gyárba. Az ég és a föld viszonya nem az igazság és a hazugság viszonya, hanem a repülés és a nekifutás viszonya. A felhők esőjének és a folyók kiöntésének igazi oka nem a párolgás és a gyönges gátrendszer, hanem az ember szomjúsága. Szemléljétek az eget.

Az ég nem von el; kitisztítja az elmét, mert fölzsabadítja a tekintetet. Az ember sikertelen földi kombinációit az égtábla színén újra fölrajzolhatja s a tengely körül egyszerű átfordítással levetítheti; nem kell aggódnia, méretarányos lesz. Elfelejtteni a föld kreatív részletességét: a mindig egész égre pillanthatunk, amely a teremtés kezdeteit őrzi képtelen hűséggel, felhőinek azonosságával, fölkelő és lebukó napjának bizonyosságával. Lehet az ég akár egy újpesti kötél-táncos palástja is. A gyerek talán azon a délelőttön értette meg, hogy minden múlandó; az ég örök. S csak később látott olyat, hogy az eget is cefatokká lehet tépni. S még később kezdte sejteni, hogy nem az ég örök, hanem az „új ég”.

A tűzoltók tűzéből megmaradt a gyorsaság, az ellenállhatatlanság, a perzselés; vagyis a *lénység* jellemző tulajdonságai. Erről ismerek meg az ok. A szenvedély. Az akarat. A mű. A tudás, ami éppoly megütközést kelt benne ma is, mint amikor visszahőkölt a lángtól. A szellemmel nem találkozunk, hanem megütközünk. Akarva, nem akarva nekiütődünk, mert anyaga van, sugárzónája, áthatásai, vonzási kerülete, melybe, ha belépünk, érezzük magunkban belső átrendezésünkre irányított szándékát. Vagy ha azt nem, saját erő rendjének biztos szerkezetét. Vagy a szerelem sorssal egyenértékű s megreszketető jelenlétét. Vagy a jellem fehér lángjait.

A láng elmúlt, a forróság megmaradt. Az a hő, melyben a szelet égette a tüze. De a gyerek a tűz szüneteiben érzi igazán a lefelé mérhetetlen, sötétbe vesző s fölfelé tülekedő lét erejét, melynek minden atomja égni akar. Hát égjen!

A madár is bizonyosan föltálatott egy népes család asztalán. De megmaradt a pillantása; később kitágult, kikerekedett, mint egy fekete szemkarika s a háttérbe szökö teret a bezúduló törmelékhalmoz, éveinek kínja, öröme, megdöbbenései, félelme és ujjongása borította el, mint megannyi szobortorzó, kis kupac könyvhamu, ceruzacsonkok, cigaretták és edények, hátul az égő város rejtjeivel, arcok, gallérok, lehulló ing, integetések legyezői meg képek, ingatag s futó képek, s megtöltötték a teret; az élő rendetlenség élettelenül rendeződött a madárpillantás szigora alatt; így lett művé.

Az a rikoltó hang nem csöndesedett meg; eltávolodott. Maga a hang maradt meg. Az sem; a némaság. A dübörgés elé feszített hártya. Persze, hogy átszakadt s előgurult a lármából a szó, mint egy tengermosta kötőjás. Maroknyi kötőjásból kialakult a kő-szó építmény, s benne, mint a mécsesekben, égett a tűz.

Ezek voltak az irgalmas tények, irgalmas következményükkel, a valósággal. De jöttek az irgalmatlan tények, irgalmatlan következményükkel, a valósággal. A gyerek lerombolt városokon haladt át. Kapkodó fejjel figyelte a háború gépezetét, mely egyre jobban akadozott, egyre füstösebben üzemelt. A havas Hegy fölött az éjszakai égen száz, kétszáz, háromszáz, ötszáz fodros csík növekszik, s halad előre a szörnyű égi borona, ágai csúcsán bombázógépek ezüst keresztjeivel. A gyerek egy holdsütötte falucska apró főterén a háromalakos szökökút kóputtójának kőhajhullárait tapintja nekitámaszkodva. Az éjt betölti a dörgés, remeg a kockakő a talpa alatt, csak a meszes hold süt, s megindulnak óriás tejeskannákkal a kislovasszánkók. Alig múlik el tíz perc s mintha egy medence nagyságú üstdobra ezernyi keményre tömött rongylabdát dobálnának, álló órán át. Azután az irgalmatlan eső. Gyötrődés rajvonalban a sárral a fák alatt. Fák? Lepörkölt koronájú fatörzsek alatt vonul, sokadmagával. Hová? Kiért? Minek?

S egy hajnalban az oldalazó, bekötő útról, mint a kísértetek, botladozó lovakon jönnek lefelé az N-i csata sebesültjei. Véres priznickötés a melleken, meg tépett zubbonyok a hátakon, nyereghez szíjazott combokon ingadozó felsőtest, lecsuklott nyak, csupa mocok kötések és pirosas rozsdafolt minden rongyon. Ahogy a meggyötört lovak kocognak le az úton, a gyerek pillantása el-elkap egy bukófélben lévő sebesültet. Ki kérdi, él-e, hal-e? Egy ló lábai szétesésűznek a bokáig érő sárban, lovasa ledől, elcsattan, hónaljig kötött balkarját emeli, visszaejti, ott marad. A ló a térdén kínlódik, fölkecmereg s baktat tovább.

Nehéz éjszaka következik. Valaki görcsösen hányni kezd. Más káromkodik, ahogy a száján kifér, kibotorkál a pajtából. A gyerek hallgat. Mit csináljon? Ima az, ami ebben a sötétségben csordogál, mint födetlen csatornában a lé? Kora hajnalban, egészen a dombokhoz lapulva, nagy dörgéssel fölfelé törve megjönnek a Hurricane-ok. Egymás után vagy hat. Az egyik pilóta oly lassan fordul rá a pajtára, hogy jól lehet látni a bőrmellényét. Jön, mint lelassított vihar. S mögötte, zsinóron a többi. Elzúgnak, nem lőnek.

És az a csoport azon a latyakos erdei tisztáson. A gyerek egy sűrű fenyőerdőbe ért, vacogva a hideg esőtől, sokadmagával. Az erdő fáit mintha kikaszálták volna, egy ág-bogas mező nyílt előtte, amit megült a halványlila füst és köd. Körös-körül lovas SS-ek ültek, alig mozduló lovakon. Lépésről lépésre szűkítették a kört, amelyben elmosódó csoportokban szürke-fehér csíkos rabruhás, didergő emberek álltak és topogtak. Az óriás fenyőlombok mögül ropozás hallatszott. Itt meg a tisztáson farönkökből összehordott máglya sistergett s füstölt inkább, mint égett, körülötte rabok s őreik melegedtek. Minden fénylik az esőtől, minden súlyos és eltörődött.

A gyerek és csoportja halálos fáradsággal taposta a sarat. A sátorlapja lemezzé ázott. Rákanyarodott arra az útra, amelyen a rabok érkezhettek. Elállt az eső. Az árok tulsó oldalán, mézgas, csillogó pikkelyű törzsek tövében ruhaszomsókat látott, tizentöt. A szakasz rendje fölbomlott. A gyerek (s még valaki, talán a Hadi vagy a Csike) odaguggolt egy sártól piszkos arcú, borostás, félig hunyt szemű emberhez, akit szürke pokróccal betakartak. A pokróc foltos volt. Meg saras. Az ember ajka mozgott, motyogott valamit. A gyerek közel hajolt hozzá s melléje tenyerelt, hogy hallja őt. Azt mondta a haldokló, s így: „Nur schiessen...” Csak lőne már! Nem német volt. Soha ilyen arcot. Ő volt az. A gyerek tudja, hogy Ő volt az.

Azután a szétszórattatás. Az a jeges éjszaka a lelőtt repülőgépből. Azok a maradékok. A huzaltömeg. Az égésszag. A megpörköltödött személyi iratok. A báránybéléses bőrkabát darabok. A melegük. A fémdobozban a csokoládé és a cigaretta.

A KÖLTÉSZET a megtörtént dolgok irgalmatlan látványa — látomásban, tehát teljességben. A költészet a megtörténhető dolgok irgalmatlan látomása — *látvány lehet belőle*. Mégis, a költészet irgalom az irgalmatlanságban. Amikor már valamennyien csontig pörköltünk, a fájdalmas gyógyulás után a költészet földézi a hófokot. A pusztító vihar után az új Paradicsomot, a tömegmészárlás után a föltámadást és a Gyermeket. De nem azért, hogy egyensúlyt teremtsen, mert a bűnnek az egyensúlya nem a dicsőség, hanem a büntetés. Hanem mert önmaga teljes eloldottsága felé tör. Ki akar nyúlni a lét hosszában és magasságában, nem függve a valóságos embertelenségtől, a szellemnek éppen kedvező vagy kevésbé kedvező feltételeitől, csak önmaga lehetőségeitől; szabadságát, és szabadságának mértékét magában hordja. Szerilem idején a halált látja, háború idején a rózsát, gyilkosság idején Istent; mindig az *egészet* szemléli.

A BUNKEREK később átalakultak kórházzá, lakássá, örömtanyává. Látott a gyerekek Kis Kuckó, Miki Egér meg Adolf elnevezésű mulatót. Látott egy igazán jókedélyű, kesze hajú német vezérkari tisztet, aki szekerre fektetett fatáblákon, ponyva alatt, ki tudja hol s hogyan süttött zsemlyét, kiflit és lekváros tésztát szállított a kórházakba, a lakásokba és az örömtanyákba. Nevetve csapkodta a combját, sok magyar pálinkája volt, amerikai cigarettát szívott, aranyezüst rangjelzését hordta tovább a bakon ülve is, csak a horogkeresztes sas helye volt sötét a zubbonyán. Mire gyűjtőtáborba vitték, házat vett B.-ben, fenyőfákkal, mázolatlan kerítéssel s csodálkozó, nagyfarú lánnyal, aki értetlenül inatogott a katonai dzsipp után.

... És a többi. Az elmondhatatlanok. Amik látványba sűrűsödtek, el is árulták magukat, visszamatatva arra, *ahonnét, amiből* jöttek, a látványnál mélyebb, sötétebb, ostobább és aljasabb állományból; a gyerek rájött, hogy minden látvány az ő függvényrendszerén mozog, ezen lemegetik, megítéltetik; elfogadja vagy elveti a dolgot. Minden látvány egyben szimbólum, jele az egésznek; tehát figyelmét a jelek mélyére kell összpontosítania. Ez a fölismerés a gyerek számára a költészet atommaghasadása volt.

Így érkezett a város széléhez; a kőhalomból huszonkilenc kémény állt ki. Mi ez? Már nem látvány, ez látomás. A látvány — következmény. A látomás — beteljesülés. Itt az van, ami nincs. Az elpusztult házakat nem helyettesíti a levegő. Nem lehet belenyugodni az abszolút förmelékbe, a volt utakba, a pince tömegsírokba. De a bukás oly nagy, a hangtalan és egyfolytában tartó kiáltás oly erős, hogy ki kell mondani a szavakat: Legyen ember. Legyen ház. Legyen város.

A pusztulás látványa előregíti a gyerek lelkét, de a teremtés ereje s öröme visszafiatallítja. S megszólal. Elfut, elbújik s megszólal. Papírt húz maga elé és leírja az első sorokat. Csoda-e, ha sírás van bennük, harag, részvét, vágy a fényesség után, madárhang, suhogás és valami a nehéz járművek döcögéséből?

A TÁPÁSZKODÓ ország legszegényebb éveiben gyökeret ver a gyárvárosban. Odaáll a pult mellé, talpbőrt szab, mázsaszám mérli a faszeget a maga tekerte papírzacskóba, bőrhulladékot válogat, fröccsért szalad cipész filozófusoknak a szomszéd talponállóba. Aztán farkasszem néz a műszaki rajzasztallal, s töpreng a közgazdasági számítások fölött. Visszavonult az Őrjögés Ideje. Hadseregeit megverték, szétdarabolt egét újra összefércelték, roncs gépeit a tengerbe taszították. Úgy távozott az az Idő, mint egy bukott angyal; fenyegető méltósággal.

A gyerek látta abban az Időben az ember testi nyomorúságát. Látta az embert bicegni, könyörögni, hallotta fájdalmában sziszegni. S amikor a Csatornázási Művek rajztermében egyszer eléje siklik egy kép egy arcról, hall egy rohanást, felcsörömpölteti benne az Idő a harckocsi eszeveszett futását, kapkodva elő kell venni a tollat s bele kell írni a sorokat a jegyzetfüzetbe. Ettől kezdve résen van.

Azután néhány év múlva, amikor már nem éppen gyerekfővel a negyedik éjszakát tölti a terviroda hideg szobájában, egyedül, a tehergépkocsik esőverte bádogtetején figyelve a csillogást, meg a szél rángatta motorfedelek zörejét, va-

lami benne megérkezett, belül szétáradt, készen, mégis elkezdődve. A dolgok, a mélyük, a lüktetésük. Azután lassan, szinte óvatosan megvilágosodott a kiterjedés; s ezt talán úgy hívhatná: *bensőség*. Önmagában, homályos és lilán árnyalt testi-lelki üregeiben, méhfalaitól szépen elkülönülve és elszakadva megszületett; ő lett önmagában. Fárasztó pillanat. Nincs benne semmi kapkodás, semmi képzelgés, csak történés: *levált*. Az ernyedtséget ébredés követte. Az ébredést elég nagy iramú munka. Reggelre, a túráztatott teherautók dübörgésétől kísérve összeállt a végső számsor, az egymásból következő tervfejezetek szám szerint illeszkedtek, a termelékenységi mutató arányos növekedést jelzett, a munkabér nőtt; rágyújtott, elkészült.

Becsukta a dossziékat, egymásra fektette őket, jó nagyot nyújtózott s a kiállt fáradtságtól frissen kifelé indult a garázstelepről. A portás tisztelgett („Ma is itt éjszakázott?” „Itt bizony”), a csöngetős óránál munkatársaival találkozott, kilépett a kapun, átsétált a világosodó és hideg leheletű ligeten, és belépett a Haller téri templomba. Beült a harmadik fapadba. Vastag szál gyertya égett a szentélyben. Kijött a pap, és megkezdődött a szentmise. Halkan suttogták a hálaírást. Azután hangos és világos imaszöveg következett, amiben fegyelmezett öröm vibrált: a Valóság. A megváltás Munka. A Megváltó Munkás.

TUDJA, TANÚSÍTJA, az egység vágya mindenkiben él. Nem a beavatottak egységéről van szó, amelyben úgy áll az ember, mint szertartó a tömjénfüstben; nem a hallgatók titkos szemvillantásáról az üdvözítő tojásban; az igazi egység csak átlebben rajtunk, mint a ritka igazmondást követő percnyi öröm. S utána megint a várakozás jeltelen reménye következik. Az egység utáni vágy olyan, mint az éhség, marja a lélek zsigereit. És emlékeztet: visszamatat valami anyától biztonságú bizalomra, ami ország, időtlenség, ölelés volt, ahonnan áldottan és egyenlő esélyekkel kirajzottunk. Azután megosztattunk. De nem jó s alig lehet megosztottan élni, türelmetlen bennünk a vágy az ősi egység után. Tudja a gyerek, a szívben van a nagy meglepetések csöndje, kívül meg a várakozás nagy csarnokai.

Egyszerűségünk egységünkben van elrejtve. Letesszük, le fogjuk tenni az álarcot s rámutatunk: ez senki. Mögötte van ő, vagyok én s vagy te. Én ilyen, te meg olyan. Fölismerhető. Nyitva vagy. Nem kívánsz becsukódní. Ha hallgatsz is, nyitva vagy. Ha megszólalsz, belülről hozol ki az oly régi s ezért anynyira új kincsekből. Ilyen vagy. Nem folyton más. Nem attól a másiktól függően más. Nem kap a hátára az a kiszámíthatatlan, végtelenül unalmas és oly hazug áramlás, mely a véleményekből, a hiedelmekből, a suttozásokból ömlik össze fojtogató áradattá, hogy te a felszínén hajókázz. Ravasz, veszélytelen, boldogtalan ladikozás! *Az egység a mélyben van.*

A megterheltek, az észrevétlen egzisztenciák, a betegek, a szegények, a soha-meg-nem-kérdezettek ingyen kínálják nyitottságukat. Ők egy-ek. Miért? Mert a sorsuk erőszakos kézzel letépte róluk a látszat fedezékét. Kikopott belőlük az elegáns beszéd. Lefoszlott róluk a hús, a siker, az egészség káprázata, a tudás rétegei; az egység ilyen nyomorúságos. Ők olyan kevés, hogy a sokból az egyre zsugorodtak. Szellemükben nincs hely a hazugság bojtos színpadára; fájdalmaik vannak és éhesek. Nincsenek érveik és fejtegetéseik; bűdösek gyógyíthatatlan sebeik. Nincs bársonypárnájuk, nyomorúságukért nem tünteti ki őket senki; nem tudnak viselkedni. Hosszúkás üresség a nevük.

Mégsem tokjai ők a fegyvereknek. Beljük ereszkedik a kereszt sovány Krisztusa. Egymásba illenek, sebeik összeérnek. Karját bennük Ő is éppúgy az ölébe ejti, mint ők. Hallgatnak, néznek. Örökké hallgatni s nézni fognak.

A megítéltek. A szenvedők. Akik nem viselhetik tovább a *légió* duhajkodását lelkükben, s kiüresednek. A töprengők, akiknek minden vallás világ idegen marad, de a megválaszolhatatlan kérdésekkel szemközt élnek; nem „térnek” meg, de cinizmusukat megutálva lesöprik az asztalon fölgyülemlett limlomot, s csak annyit mondanak: *kezdjük előlről.*

A csúnyák. A sánták. Akik megülnek a homályban. A félreértettek, akik soha meg nem magyarázhatják magukat. A dadogók, akiket meguntunk már, mielőtt megszólaltak. A csöndesek, akik átlátnak fogalmazó intellektusunk fondorlatain és alázatos szavaink mögül is kihallják hiúságunkat. Az ismeretlenségben imádkozók, a fészületlen nagyhitűek, akiket Isten belül átölel. Mert aki egy, csak Vele lehet egy. Az szeret.

DE A KÖLTÉSZET nem szentség. A költészet a folytonos útnak indulás, a szentség az ott-lét. A költészet csavargás úton, mezsgyén, gubancoson át, hiába intenek gyanús biztonságra az aggodalmaskodó Idegenvezetők. A költészet moha tapintású térképén mindig iappang valahol, gyűrődésben, összeboruló mohacsápok alatt egy parányi kulcs, ezüstsó: sötétségek zárait nyitja. A szentség nem dámvad, nem rejtőzik a bozótosban. Nem erdei szamócán, ahol leheveredhetünk. Nem mákony vagy fekete liliom, amely elbódít. Ellenkezőleg: inkább alig járható hegyi ösvény, mint lapályos vidék. Titkos Utazója útjainknak, akit ugyan el lehet üzni, de a szívének ára a mi szívünk. Valaki. Személyünk Személye, aki mégsem fejeződik be a hátunk ívénel és ujjaink hegyénél; önmagát képes életünkben eldologiasítani, irányra, lendületre, élességre, hővé, igazsággá, boldogsággá átalakítani; képes magát bennünk földadni és megveretni. De fényes orkánt forgat meg, mint egy kést a szívünkben, s ott minden rendezett csillagképet széthány, felfordít, kiszór s bevárva a lélek szeifid hullását, újraépít.

A költészet nem szentség, de túrik egymást. A szentség a költészet örök udvarlását. A költészet a szentség rezzenéstelen pillantását. A szentség valóban és örökké szeret. A költészet talán szeret; mindenesetre szerető. Miért óvakodik, milyen fátylat lobogtat táncában a szentség szíve előtt, mit véd; talán jogát a kárhozathoz, föltétlenül ragaszkodva *üdvösségéhez*, a szépséghez? Micsoda szabadság, micsoda szabadság ez!

A költészet nem szentség, de talán éppen azzal s azért lehet szent, mert vállalja s követeli jussát, hogy kimarkolja magának tovább-teremtésre a szentség és a semmi közé ékelődött világot, az anyagot, az áldott és keserű létet, szót, testet, tömböt. Nem a törvényt keresi, hanem a létesülő törvényt. Nem a színt, hanem a képet. Nem a mértékegységet, hanem a formát. Nem a szerelmet, hanem a szeretők szerelmét. Talán éppen ezért tudja olyan jól, hogy a szentség nem ragyog, hanem véres. Hogy megdicsőülése nem a nagyok gögös magánya, hanem megállíthatatlan emelkedés, ami a legcsúfosabb bukásból támadt. Jól érzi a költészet, hogy igazi riválisa nem a másik ének, hanem önnön jövője.

A költészet igátlan; sebet viselhet, zsákok nem. A költészet még figyel, hogy mindent lásson; a szentség már mindent lát. Amiben megegyeznek: a mindennél alább egyik sem adja. Amiben különböznek, maga a „minden”! A költészet szüntelenül építi új kertjét, táját, országát; s így fedi el a szentség Kertjét, Táját, Országát. A szentség azért rombol le minden építményt, mert tudja, hogy az igazi a sivatagban van. A költészet erővel tovább osztja a megosztott világot, hogy az ütközés fényében még hevesebben lobbanjon az egység látványa; a szentség csak a csöndben összeállt erők csúcsait keresi, és senki soha, de ő megtalálja. Mert az egység és a szentség egynemű. A költészet az előidézett, a súlyos veszteségek árán előállított egység fotográfiáit mutathatja föl; de az előtér gyönyörű növényei mögött halottak tenyere látszik, a rombadöntött múlt üszke s valahol, ott, ahol az égnei kellene boltozódnia, az örület szerderjes alkonyata van. A szentség nem állít elő egységet; magára mutat, ő az.

A költészet félelmetes. A szentség áldozat; odaadása beföldi haláltusáját. A költészet csöndessége nem csönd, hanem duruzsolással lefojtott robbanás. Hódítása a hadjárat; megszápszott arcvonalak között vonul el. Mégis: mérge az, ami éllet bennünket; a költészet hadjáratai az egészséges képzelgőt ígértes betegé teszik, a lábadozót valóban egészséggé. De beleremegünk. Beleremegünk.

A szentség ennél félelmetesebb. Nyíltan követeli mindenünket. Csodája nem a békeség, hanem az élet édes halála: a béke. Biztat, hogy szökj meg a lélek sötét éjszakáján s látó szemedet a titkokhoz illően hunyd be örökre: láss! Nem riaszt a bűnnel, leveti a testet, mint rossz köpenyvet. Nem fél a sötétségtől és a semmitől. Az elsöben a valóságot látja, a másodikban Isten közelségét. Honnan van csengő éneke, a világ mérhetetlen szeretete, nyugalom nélküli sodortatása s derúje? Mer énekelni. Mer illatozni. Félelme s vágya egy. A teste nem, csak a tarkója látszik, áhítatában, csöndjében, védtelenségében.

A költők, alighanem, szerelmes félelmükben imádkoznak.